

OFFICIAL PRESS RELEASE

09 Sune 2017

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' ke kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga', hili ia 'enau fakataha na'e fakahoko 'i he 'aho 7 'o Sune 2017. 'Oku fakataumu'a eni ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika 'a e fonua'. Ko e ngaahi tu'utu'uni ki he fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga 'eni:

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi ha tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pulé (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe mā'ulalo hifo he pēseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tukuatu 'ehe ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'angá (loan/deposit ratio) 'i he a'u ki Sune 2017;
- f. Ke kei tauhi pe 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale, 'aia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pulé (Statutory Reserve Deposit) 'i he pēseti 'e 10 'o kamata 'i Siulai 2017; pea
- h. Ke tu'uma'u pē 'a e fakaámu ki he hikihi e totongi 'o e ngaahi koloá 'i he pēseti 'e 5 'i he ta'u.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pulé, Sione Ngongo Kioa, na'e fetō'aki pe 'a e ngaahi ngaue faka'ekonōmika fakalotofonua 'i Ma'asi 2017. Fakatatau ki he ola 'o e uta ngoue mo e toutai ki mulí, na'e hiki hake 'a e lahi 'o e ngoue na'e uta atu, kae holo 'a e toutai. 'Oku tokoni 'a e ngaahi ngāue langa 'oku lolotonga fakahoko ke hokohoko atu ai pe 'a e tupu 'i he sekitoa 'o e fakatupu koloá (secondary sector). Na'e 'i ai 'a e holo 'i he tupu 'a e ngaahi ngaue 'i he sekitoa ki he ngaahi ngāue (tertiary sector) 'i he lolotonga 'o e mahiná. Na'e ha eni 'i he holo 'a e lahi 'o e ngaahi koniteina 'oku hū mai mei mulí 'aki 'a e peseti 'e 2.4, holo 'a e tu'uta vakapuna mai ki Tonga ní mei tu'apule'angá 'aki 'a e peseti 'e 3.7, neongo 'a e kaunga lelei 'a e tu'uta mai 'a e vaka meili 'e ua 'i Ma'así ki he sekitoa takimamatá.

'Oku kei 'i he tu'unga lelei 'aupito 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsialé, 'o makatu'unga mei he tu'unga fakafiemālie 'a 'enau tu'unga tupú (profitability) pea pehē ki he kei 'i he tu'unga mā'ulalo ai pē 'a e ngaahi nō 'oku palopalemá. Na'e holo 'a e lahi 'o e pa'anga ngaue 'a e ngaahi pangikē (liquidity) 'i he lolotonga e māhina ko Ma'asi 'a ia ne ha heni 'a e holo 'a e pa'anga talifaki 'i mulí (foreign reserves). Na'e 'alu hake leva 'a e peseti 'o e ngaahi nō 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'angá (loan/deposit ratio) ki he peseti 'e 75.5 'i Ma'asi mei he peseti 'e 73.3 'i Fepueli ka na'e kei mā'ulalo pe eni 'i he tu'unga mā'ulalo taha kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule ke a'usia 'e he ngaahi pangike, 'a ia ko e pēseti 'e 80. 'Oku hā mahino mei heni 'a e kei 'i ai pe 'a e faingamālie ke toe fakalahi 'a e ngaahi nō ke tuku atu 'e he ngaahi pangikē. Na'e holo 'a e pa'anga talifaki 'i mulí (foreign reserves) 'aki 'a e \$11.6 miliona ki he \$366.0 miliona 'i he faka'osinga 'o Ma'así, makatu'unga mei he lahi ange 'a e totongi ki hono hū mai 'o e koloa mei muli pea mo e lolo (import of wholesale & retail goods and oil) 'a ia ne laka hake eni 'i he ngaahi talafi pa'anga taautaha mei mulí (personal remittances). Na'e fe'unga 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki' 'i he faka'osinga 'o Ma'asi mo e māhina 'e 6.71 'o e koloa mo e ngaahi

ngāue hū mai mei muli¹ (import), 'a ia 'oku kei mā'olunga pē eni 'i he tu'unga ma'ulalo taha 'oku fiema'u 'e he Pangikē Pule', 'a ia ko e māhina 'e 3 ki he 4 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'.

Na'e hokohoko atu ai pē 'a e hikihihi 'i he totongi koloa fakata'ú, 'o hiki 'aki e pēseti 'e 9.4 'i he faka'osinga 'o e ta'ú ki Ma'asi 2017. Na'e makatu'unga eni mei he ngaahi totongi tute fo'ou ne kamata ngaue'aki 'i Siulai 2016 'a ia na'e tokoni ia ki hono hiki'i hake 'a e totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli 'aki 'a e peseti 'e 13.2. Na'e hiki hake foki mo e totongi koloa fakalotofonua fakata'ú 'aki 'a e peseti 'e 4.9 makatu'unga mei he si'isi'i ange 'a e lahi 'o e kava-Tongá pea mo e lahi e fetō'aki 'i he totongi 'o e koloa me'akai fakalotofonuá.

'Oku kei fakafuofua pē 'e he Pangikē Pulé 'e mālohi 'a e tupu faka'ekonōmika fakalotofonuá 'i he kaha'u. Ko e pa'anga talifaki 'i muli 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē. 'Oku makatu'unga eni mei he fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga mā'olunga ai pē 'a e ngaahi talafi pa'anga mei muli pea pehē ki he pa'anga tokoni mei he ngaahi hoa ngāue langa fakalakalaká, neongo 'e ala uesia 'a e fakafuofua ko 'enī mei he fakafuofua 'e toe lahi ange mo e totongi 'o e koloa hū mai mei muli. 'Oku toe fakafuofua 'e kei hokohoko atu ai pē 'a e hikihihi 'i he totongi koloa 'i he kaha'u vave maí, 'o makatu'unga mei he ngaahi totongi tute fo'ou ne fakahoko 'i Siulai 2016, pea ke toki holo 'i he ta'u fakapa'anga 2017/18 ki he tu'unga fe'unga 'oku fiema'u 'e he Pangikē Pulé 'a ia ko e pēseti 'e 5. 'Oku malava ke uesia 'a e ngaahi fakafuofua ko 'eni mei he feliliuaki 'o e 'eá, pea mo ha toe mā'olunga ange 'a e totongi koloa hū mai mei muli.

Na'e aofangatuku 'e he Kovana', 'e kei hokohoko atu ai pē 'a e tokanga 'a e Pangikē Pulé ki hono siofi mo muimui'i ofi e ngaahi fakalakalaka faka'ekonōmika fakalotofonuá mo tu'apule'angá, mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'angá 'o ka fiema'u, ke tauhi e ma'uma'uluta 'a e tu'unga fakapa'angá pea mo langa hake ha sisitemi fakapa'anga 'oku malu mo lelei.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Va'a 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax (676) 24201

Meili 'Elekitolōnika: nrbt@reservebank.to

¹ Na'e fakahoko 'a e liliu ki he founa hono fika'i eni', ke fakakau 'a hono hū mai 'a e koloa' pea mo e ngaahi sēvesi mei muli'. Ko e founa ne ngāue'aki 'i he ngaahi lipooti kimu'a ne fakakau pē 'a hono hū mai 'a e koloa 'ata'atā pē.